

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ (ΛΙΑΝΑ) ΚΑΛΟΚΥΡΗ

Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου ΠΕΚΕΣ Κρήτης

Επιστημ. Ευθύνης Φιλολόγων (Σχολ. μονάδων Δ/θμιας Εκπ/σης Ηρακλείου)

Σχολικό έτος 2018-19

**ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΦΙΛΟΛΟΓΟΥΣ,
ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΙΛΙΑΔΑΣ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ
ΣΤΗ Β΄ ΤΑΞΗ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ¹**

Αγαπητοί και Αγαπητές Συνάδελφοι,

το παρακάτω υλικό που συνέγραψα και σας στέλνω είχε ως αφορμή του ερωτήματα Συναδέλφων Φιλολόγων για τα θέματα που πραγματεύεται.

Διευκρινίζεται ότι το επιστημονικό κείμενο δεν απευθύνεται στους μαθητές, αλλά στους Φιλολόγους που διδάσκουν την Ιλιάδα στη Β΄ Γυμνασίου, προκειμένου να αξιοποιήσουν και να προσαρμόσουν στοιχεία του περιεχομένου του στις διδακτικές ανάγκες και την ηλικία των μαθητών, με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντός τους (βλ. και υποσημειώσεις 26 και 31 του κειμένου).

Είμαι στη διάθεσή σας για σχετική με το κείμενο συζήτηση, με τη διάθεση να επικοινωνήσουμε για θέματα που συμβάλλουν στην ανανέωση της διδασκαλίας και ανταποκρίνονται στα επιστημονικά μας ενδιαφέροντα.

**Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου.
Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την
ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των
μαθητών.**

Η διδασκαλία της Ιλιάδας, με βασικούς εκπαιδευτικούς στόχους την απόλαυση του έπους, την καλλιέργεια της αρχαιογνωσίας σε συσχέτιση με τον

---

¹ Συνημμένο στο έγγραφο προς τα Σχολεία Δ/θμιας Εκπ/σης επιστημονικής αρμοδιότητας Φιλολόγων της ΣΕΕ Β. Καλοκύρη, ΠΕΚΕΣ ΚΡΗΤΗΣ, Ηράκλειο, Αρ. Πρωτ.: Φ.2 /159/15-11-2018, με θέμα: Υποστηρικτικό υλικό για τη διδασκαλία της Ιλιάδας του Ομήρου, με προεκτάσεις αξιοποίησης στη διδασκαλία της αρχαιοελληνικής και νεοελληνικής γραμματείας. (Β. Καλοκύρη. «Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.»)

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

σύγχρονο πολιτισμό (διαχρονικές αξίες και διαφορές), την ανακαλυπτική μάθηση και την καλλιέργεια του κριτικού στοχασμού των μαθητών, είναι πράγματι απαιτητική για τους Φιλολόγους.

Ειδικότερα, κατά την επεξεργασία του κειμένου, με βάση την εισαγωγή και τα σχόλια των υποσημειώσεων του σχολικού εγχειριδίου (Ομηρικά έπη: Ιλιάδα, Β΄ Γυμνασίου, ΟΕΔΒ), εγείρονται ορισμένες φορές προβληματισμοί που αφορούν **στην ακρίβεια του περιεχομένου και τη νοηματική σχέση (ομοιότητας/διαφοράς) μεταξύ αφηγηματικών όρων που αναφέρονται, όπως εγκιβωτισμός, αναδρομική αφήγηση, in medias res**. Για παράδειγμα: Η αφήγηση στην Ιλιάδα γίνεται in media res και αν ναι, πώς ακριβώς; Ποια η σχέση της ιστορίας της Ιλιάδας με αφηγήσεις που αφορούν σε παλιότερα επεισόδια («γεγονότα»); Συνοπτικά, ερωτήματα αναπτύσσονται ως προς τη σχέση του περιεχομένου (ιστορίας) αφενός με τη γενικότερη υπόθεση του Τρωικού πολέμου και αφετέρου με τους αφηγηματικούς τρόπους με τους οποίους η «ιστορία» αποδίδεται σε επίπεδο αφήγησης.

Ας δούμε, λοιπόν, πιο συστηματικά τέτοια ζητήματα, προκειμένου να τα αξιοποιήσουμε στη διδακτική πράξη, επανερχόμενοι μάλιστα σε όλη τη χρονιά και συνδέοντάς τα με όσα στην πορεία της «ύλης» συναντούμε².

Πρώτα-πρώτα, πολλές απορίες λύνονται μόλις διευκρινίσουμε τις σχέσεις ανάμεσα στον «**χρόνο ιστορίας**» (X.I.) και τον «**χρόνο αφήγησης**» (X.A.) ενός λογοτεχνικού αφηγηματικού κειμένου, εν προκειμένω του έπους της Ιλιάδας. Πρόκειται για δυο διαφορετικά εννοιολογήματα³, πολύ σημαντικά, καθώς οι

---

² Στο κείμενο που ακολουθεί γίνεται προσπάθεια να διευκρινιστούν όροι αφηγηματολογίας που χρησιμοποιούνται συχνά «πρόχειρα», ασύνδετα, χωρίς συνεκτική θεωρία ως υπόβαθρο επιστημονικό. Αναφερόμενοι σε «Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών», **σαφώς δεν εννοούμε να μεταφερθούν αυτούσια στους μαθητές απαιτητικά νοήματα ή όροι, αλλά ότι έχοντας ως Φιλολόγοι ένα κείμενο με διευκρινίσεις και όρους επιστημονικά ορθούς, θα αξιοποιήσουμε όσα και όπως χρειάζεται, ανάλογα με την ηλικία και το επίπεδο των μαθητών μας!** Το ουσιώδες, όπως ελπίζουμε να αναδειχθεί στη συνέχεια του κειμένου, είναι να ανιχνεύουμε τη «**λειτουργική αξία**», τη **χρησιμότητα και τη «σημασία» των αφηγηματικών τεχνικών της Ιλιάδας, οι οποίες προσδίδουν «λογοτεχνικότητα» στο ομηρικό έπος.**

³ Ο Γάλλος αφηγηματολόγος Gerard Genette (στο βιβλίο του Figures III, 1972, Editions du Seuil, Paris) αναλύει τους δυο όρους και δίνει παραδείγματα εφαρμογής τους, αναφερόμενος στα έπη της Οδύσσειας και της Ιλιάδας ως «αφετηρία» για τα λογοτεχνικά κείμενα του δυτικού κόσμου.

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

συσχετίσεις τους αφορούν στη σύνθεση ενός λογοτεχνικού κειμένου και τη λογοτεχνική ή όχι επιτυχία του, όπως θα πούμε και στη συνέχεια.

Ο «χρόνος ιστορίας» (X.I) ταυτίζεται με τη λογική χρονική διαδοχή των -μυθοπλαστικών έστω- γεγονότων που περιλαμβάνονται στην ιστορία⁴.

Ο «χρόνος αφήγησης» αφορά στη διάταξη, στη σειρά της αφήγησης με την οποία παρουσιάζονται τα γεγονότα της ιστορίας.

I. Ο «χρόνος ιστορίας» της Ιλιάδας

Στην περίπτωση της Ιλιάδας, η κύρια ιστορία της αφορά στα «γεγονότα» με επίκεντρο «την μῆνιν του Αχιλλέως», τα οποία «συνέβησαν» σε μια περίοδο 51 ημερών, λίγο πριν από την άλωση της Τροίας.

Ειδικότερα, **τα γεγονότα της ιστορίας της Ιλιάδας⁵** ξεκινούν από την ημέρα που ο ιερέας Χρύσης προσεβλήθη από την περιφρόνηση του Αγαμέμνονα και ικέτευσε τον Απόλλωνα, ο οποίος οργίστηκε και έστειλε τον λοιμό που «εθέριζε τα πλήθη»⁶. Αυτή η μέρα είναι η **1^η μέρας της ιστορίας της Ιλιάδας**.

Το τέλος της ιστορίας της Ιλιάδας, δηλαδή η 51^η μέρα, αφορά στην ταφή του Έκτορα και τον νεκρόδειπνο. Σημειώνουμε κι εδώ ότι ο Όμηρος **δεν διηγείται στην Ιλιάδα την άλωση της Τροίας!**⁷ Το τέλος της ιστορίας της Ιλιάδας (θάνατος του Έκτορα από τον Αχιλλέα -νεκρόδειπνος) αφήνει τη ζυγαριά των εξελίξεων προς το μέρος των Αχαιών και φαίνεται να πλησιάζει η άλωση της Τροίας.⁸ Όμως είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ήδη κατά την πρώτη «ανακαλυπτική προσέγγιση» της ιστορίας της Ιλιάδας, στην επισκόπησή της στην αρχή του έτους, ότι δεν περιλαμβάνεται η άλωση της Τροίας στην Ιλιάδα, κι έτσι να διαλυθεί μια συνήθης σύμφυση μεταξύ Τρωικού πολέμου (ως «μύθου» ή άλλων έργων του «τρωικού

⁴ Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Συγγραφείς: Παρίσης, Ι. και Παρίσης Ν.) (2009). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ. (λήμμα: χρόνος αφηγηματικός, σελ. 206-209).

⁵ Ακριβέστερη –σύμφωνα με την ορολογία του Genette- θα ήταν η έκφραση: ο «χρόνος ιστορίας» της Ιλιάδας ξεκινά από την ημέρα που ο ιερέας Χρύσης ικέτευσε τον Απόλλωνα (...). Η διατύπωση απλουστεύεται εδώ για λόγους πρακτικούς.

⁶ Ομηρικά έπη: Ιλιάδα. Β΄ Γυμνασίου (2011). Αθήνα: ΟΕΔΒ, σελ. 19, στίχος 8.

⁷ Βλ. και εισαγωγή στο σχολικό εγχειρίδιο: Ομηρικά έπη: Ιλιάδα. Β΄ Γυμνασίου (2011), ό.π. σελ. 10.

⁸ Ο.π.

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

κύκλου»⁹ που αναφέρονται σε αυτόν, π.χ. τα Κύπρια έπη) και Ιλιάδας (ως έπους με «ιστορία» πλαστή/μυθική, που αντλεί από τον μύθο του Τρωικού πολέμου αλλά δεν ταυτίζεται με αυτόν!)

Κι ακόμη, καλό είναι να διευκρινιστεί στους μαθητές ότι «προβολές στο μέλλον»¹⁰ (δηλαδή προαναγγελίες, αναφορές σε χρόνο έξω –μετά- από τον χρόνο της ιστορίας της Ιλιάδας), π.χ. όταν ο ποιητής φαντάζεται το τέλος του γιου του Έκτορα, του Αστυνάκτα¹¹, αποτελούν θέμα άλλων έργων, ενώ τα γεγονότα μετά την ταφή του Έκτορα μέχρι και την άλωση της Τροίας περιέχονται στα επόμενα έργα του τρωικού κύκλου, *Αιθιοπείς*, *Μικρά Ιλιάς*, *Ιλίου πέρσις*.

Εστιάζοντας και πάλι στον «χρόνο ιστορίας» της Ιλιάδας (δηλαδή, στην χρονική λογική ακολουθία των γεγονότων της «ιστορίας» της κατά τις 51 ημέρες), επισημαίνουμε ότι αυτός αποδίδεται με σαφήνεια στο σχολικό εγχειρίδιο, στο τέλος της εισαγωγής με τίτλο «Τα κύρια γεγονότα και το Ημερολόγιο της Ιλιάδας» (σελ. 12-15), με εξαίρεση τη συνοπτική αναφορά του προοιμίου στην 1^η μέρα «γεγονότων»¹².

Αναφερόμενοι στον «χρόνο ιστορίας» της Ιλιάδας, ας διευκρινίσουμε και ότι το όνομά της, *Ιλιάς* -και όχι *Αχιλλής*, αν και το θέμα της αφορά στην «μήνιν» του Αχιλλέως- απηχεί ότι συνδέεται γενικότερα με τα γεγονότα του πολέμου στο Έλιον (την Τροία) και δεν εστιάζει απλώς στο επεισόδιο «της μήνιδος του Αχιλλέως». Μάλιστα, η πρωτοτυπία του Ομήρου, όπως επισημαίνεται συχνά, είναι ότι, με βάση το θέμα του θυμού του Αχιλλέα, το οποίο αποτελεί ένα επεισόδιο προς το τέλος του δέκατου χρόνου του τρωικού πολέμου, παίρνει αφορμή για να παρουσιάσει τον πόλεμο που διήρκεσε δέκα χρόνια. (Στον τρόπο σύνδεσης με γεγονότα του δεκαετούς τρωικού πολέμου, έξω από τον «χρόνο ιστορίας», θα επανέλθουμε παρακάτω, όταν μιλήσουμε για τον «χρόνο αφήγησης».)

⁹ Με τον όρο **τρωικός κύκλος** εννοείται μία ομάδα επών που αναφέρονται στα γεγονότα του τρωικού πολέμου. Από τα έργα του κύκλου σώζονται ολόκληρα μόνο η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια*, ενώ για τα άλλα αντλούνται πληροφορίες μέσα από μεταγενέστερες περιλήψεις. Βλ. και Ομηρικά έπη: Οδύσσεια. Α΄ Γυμνασίου, Εισαγωγή.

¹⁰ Χρησιμοποιούμε εδώ τον όρο του σχολικού βιβλίου (Εισαγωγή, σελ. 9).

¹¹ Βλ. Ωδή Ω 728 κ. εξ.

¹² Επιφύλαξη-οριοθέτηση ως προς την 1η μέρα: Δεν διευκρινίζεται στο σχολικό βιβλίο η αναχρονία χρόνου ιστορίας και χρόνου αφήγησης! Το θέμα των αναχρονιών της αρχής της Ιλιάδας εξηγήσαμε στο κείμενό μας αυτό.

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

Με βάση τα παραπάνω, ίσως φωτίζεται καλύτερα η διάκριση την οποία ακολουθεί το σχολικό βιβλίο¹³, ανάμεσα στο **θέμα** της Ιλιάδας (που είναι «η μῆνις του Αχιλλέως») και το **περιεχόμενό** της (απόσπασμα από το δέκατο έτος του τρωικού πολέμου, περίοδος 51 ημερών –αλλά με αναφορές και γενικότερη σύνδεση με τον τρωικό πόλεμο, πράγμα που επιτυγχάνεται με κατάλληλες αφηγηματικές τεχνικές όπως θα δούμε και στη συνέχεια).

II. Ο «χρόνος αφήγησης» της Ιλιάδας.

Αναδιάταξη των γεγονότων της ιστορίας μέσα από αφηγηματικές τεχνικές, με αποτελέσματα... λογοτεχνικής αξίας.

Η πλήρης σύμπτωση ανάμεσα στη χρονική σειρά της ιστορίας και της αφήγησής της σε ένα λογοτεχνικό αφηγηματικό κείμενο είναι, βέβαια, σπάνια.¹⁴ Στη δυτική λογοτεχνική παράδοση, τα έπη του Ομήρου Ιλιάδα και Οδύσσεια αποτελούν τον «μακρινό πρόγονο» λογοτεχνικών (αφηγηματικών) τρόπων που και σήμερα χρησιμοποιούμε και συνάμα πρότυπο για το πώς το ενδιαφέρον του ακροατή/αναγνώστη μπορεί να κεντριστεί και να αυξάνει διαρκώς με «έντεχνες» **αναδιατάξεις της σειράς των γεγονότων της ιστορίας**¹⁵.

Τις χρονικές ασυμφωνίες ανάμεσα στην ιστορία και την αφήγηση ο Genette ονομάζει **αναχρονίες**.¹⁶

In medias res και συνοδευτικές, επεξηγηματικές αναδρομές:

Στην Ιλιάδα, η «μῆνις» του Αχιλλέως, με την οποία αρχίζει η αφήγηση στο Προοίμιο (Α στ. 1) αντιστοιχεί στην 11^η μέρα της ιστορίας! Υπάρχει, δηλαδή,

¹³ Ομηρικά έπη: Ιλιάδα. Β΄ Γυμνασίου (2011). Αθήνα: ΟΕΔΒ. (Βλ. στην Εισαγωγή σελ. 9.)

¹⁴ Την επισήμανση αυτή έχει κάνει ο G. Genette (1972, Figures III. Paris: Editions du Seuil, σελ. 79), ο οποίος συστηματικά επεξεργάστηκε διάφορες μορφές που παίρνει η «ασυμφωνία» μεταξύ χρόνου ιστορίας και χρόνου αφήγησης. Σημειώνουμε –και αξίζει να σχολιάσουμε με τους μαθητές μας- ότι η **μονοτονία μιας ευθύγραμμης αφήγησης αποφεύγεται με τις αναχρονίες (αλλαγή σειράς των γεγονότων κατά την αφήγηση).**

¹⁵ Ο Genette (1972) διακρίνει τρεις κατηγορίες αφηγηματικής οργάνωσης του χρόνου: την τάξη ή σειρά, τη διάρκεια και τη συχνότητα. Στην περίπτωση της Ιλιάδας, μας ενδιαφέρει κυρίως η αφηγηματική οργάνωση **της τάξης ή σειράς**. Βλ. και *Λεξικό λογοτεχνικών όρων* Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Συγγραφείς: Παρίσης, Ι. και Παρίσης Ν.) (2009). Αθήνα: ΟΕΔΒ. (λήμμα: αναδρομή, αφηγηματικό επίπεδο κ.ά.)

¹⁶ Genette, 1972, σελ. 79.

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

διαφορά ανάμεσα στη σειρά παρουσίασης των «γεγονότων» στην αφήγηση (= «Χρόνο Αφήγησης») και στη λογική-χρονική σειρά τους (=Χρόνο Ιστορίας»)!)

Ειδικότερα, στην Ιλιάδα εντοπίζεται από τον Genette, **μια χαρακτηριστική περίπτωση αναχρονίας**: ο αφηγητής, αφού ήδη έκανε αναφορά στη φιλονικία μεταξύ Αχιλλέα και Αγαμέμνονα (δηλωμένο σημείο της εκκίνησής της: στίχος 6, «εξ ου δη τα πρώτα»¹⁷), από τον όγδοο στίχο της¹⁸ γυρνά... δέκα μέρες πίσω (σε σχέση με τη φιλονικία) για να εκθέσει την αιτία αναδρομικά, σε περίπου 40 στίχους (ανάπτυξη, ραψωδία Α στίχ. 12-53: προσβολή του Χρύση – θυμός του Απόλλωνα – λοιμός). Αυτή η αρχή, **in medias res**,¹⁹ που ακολουθείται από μια επεξηγηματικού χαρακτήρα στροφή προς τα πίσω, θα γίνει ένας από τους **τυπικούς τόπους του επικού είδους**.²⁰

Η τεχνική in medias res στους πρώτους στίχους της Ιλιάδας της προσδίδει ενδιαφέρον, καθώς επιτρέπει στον αφηγητή (Όμηρο) να αρχίσει από το «κέντρο του μύθου», δηλαδή από το γεγονός που αποτελεί την καρδιά της πλοκής²¹, την «μηνιν» του Αχιλλέα (ουσιαστικά, την 11^η μέρα της ιστορίας), αλλά και να γυρίσει προς τα πίσω, ώστε αναδρομικά να φωτιστούν τα αίτια των συμφορών του παρόντος.

¹⁷ Ο στίχος 6 του Προοιμίου της Ιλιάδας στο πρωτότυπο: «εξ ου δη τα πρώτα διαστήτην ερίσαντε». Στη μετάφραση του Ι. Πολυλά: «απ' ότε εφιλονίκησαν κι εχωριστήκαν πρώτα». Βλ. Σχολ. εγχειρίδιο, Ομηρικά έπη: Ιλιάδα (2014), σελ. 18, τον στίχο 6 σε πρωτότυπο και μετάφραση.

¹⁸ Βλ. στο σχολικό εγχειρίδιο, Ομηρικά έπη: Ιλιάδα (2014), σελ. 19, στίχος 8: «Και από τους θεούς ποιος άναψε την έχθραν μεταξύ τους;» (μετάφραση Ι. Πολυλάς).

¹⁹ Βλ. G Genette, 1972, σελ. 79. Επίσης, Λεξικό λογοτεχνικών όρων (2009). Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Συγγραφείς: Παρίσης, Ι. και Παρίσης Ν.). Αθήνα: ΟΕΔΒ. (λήμμα: in medias res. σελ. 83). Ειδικότερα, όπως επισημαίνεται στο Λεξικό, ό.π.: «*Η λατινική φράση in medias res μεταφραζόμενη κατά λέξη και κυριολεκτικά σημαίνει «στο μέσο των πραγμάτων», στο μέσο της υπόθεσης, στο μέσο της πλοκής. Δεν πρέπει, όμως, με βάση την κυριολεκτική σημασία να σχηματίσουμε την εντύπωση ότι η αφήγηση αρχίζει από το μέσο της υπόθεσης. Η ακριβής σημασία του όρου είναι η εξής: η αφήγηση δεν παρακολουθεί τα γεγονότα του μύθου και δεν τα παρουσιάζει στη χρονική τους σειρά και αλληλουχία. Η αφήγηση αρχίζει από το «κέντρο» του μύθου που αποτελεί την καρδιά της πλοκής: από το πιο ουσιαστικό και το πιο καίριο περιστατικό.*» (λήμμα: in medias res. σελ. 83).

²⁰ Μάλιστα, η μυθιστορηματική αφήγηση έμεινε πιστή ως προς αυτό στον μακρινό πρόγονό της, το έπος, μέχρι και τον 19ο αι. του «ρεαλισμού». Με την ευκαιρία, δηλαδή, σημειώνουμε ότι η αναχρονία ούτε σπάνια είναι ούτε επινόηση σύγχρονη· αντίθετα, αποτελεί μία από τις παραδοσιακές πηγές της λογοτεχνικής αφήγησης (Βλ Genette, 1972, σελ. 80).

²¹ Η in medias res αρχή ουσιαστικά απορρέει από αναχρονία (ασυμφωνία μεταξύ Χ.Ι. και Χ.Α.). Ειδικότερα, θα αναφερθούμε στη συνέχεια.

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

Αν, ωστόσο, εξετάσουμε λίγο πιο κοντά τους πρώτους στίχους της Ιλιάδας, διαπιστώνουμε ότι η μετακίνηση στον χρόνο είναι πολύ πιο περίπλοκη από όσο είπαμε ως τώρα²².

Ειδικότερα, στους πρώτους 11 στίχους («Ψάλλε, θεά, [...] ότι του εκαταφρόνεσε τον Χρύση ιερέα.») εντοπίζουμε τις ακόλουθες αναχρονίες²³ μεταξύ γεγονότων (αντικειμένων της αφήγησης) και σειράς αφήγησής τους.

Το πρώτο αντικείμενο της αφήγησης που προσδιορίζεται από τον Όμηρο (στον στίχο 1) είναι ο θυμός του Αχιλλέα [=Α].

Το δεύτερο είναι οι συμφορές των Αχαιών, που έρχονται πράγματι ως συνέπεια του θυμού αυτού (στίχοι 2 έως 4 και μισό μέρος του 5^{ου} στίχου) [=Β].

Το τρίτο είναι η σύγκρουση μεταξύ Αχιλλέα και Αγαμέμνονα, η οποία, ωστόσο, αποτελεί την άμεση αιτία των συμφορών και η οποία επομένως είναι προγενέστερη (στίχοι 6-7) [=Γ].

Στη συνέχεια, προχωράμε προς τα πίσω, ρητά από αιτία σε αιτία (8-11):

ο λοιμός, αιτία της σύγκρουσης, [=Δ]

και τελικά η προσβολή προς τον Χρύση, αιτία του λοιμού [=Ε].

Έχει ενδιαφέρον να δούμε τη σειρά με την οποία παρουσιάζονται στην αφήγηση τα πέντε προαναφερόμενα «αντικείμενα της αφήγησης» σε συνδυασμό με τις χρονολογικές θέσεις τους στην ιστορία²⁴.

Συγκεκριμένα, τα πέντε στοιχεία («αντικείμενα της αφήγησης») που συναπαρτίζουν αυτή την έναρξη, ονομάζουμε με τα γράμματα Α, Β, Γ, Δ, Ε, σύμφωνα με τη σειρά εμφάνισής τους μέσα στο αφήγημα, ενώ τις αντίστοιχες χρονολογικές θέσεις τους μέσα στην ιστορία σημειώνουμε με τους αριθμούς 4, 5, 3, 2, 1. Έτσι, διαμορφώνεται η εξής αναπαράσταση της συσχέτισης γεγονότων της ιστορίας²⁵ και σειράς αφήγησής τους: Α4 – Β5 – Γ3 – Δ2 – Ε1. Όπως διακρίνεται, βρισκόμαστε κοντά σε μια...κανονική ανάδρομη κίνηση. Ακόμη περισσότερο,

²² Βλ. G. Genette, 1972, σελ. 80.

²³ G. Genette, 1972, σελ.80-81.

²⁴ G. Genette, ό.π.

²⁵ Τα γεγονότα της ιστορίας = τα αντικείμενα της αφήγησης (με ορολογία που λαμβάνει υπόψη της την αφήγηση)

μάλιστα, αν λάβουμε υπόψη το πρώτο τμήμα του Προοιμίου, «Ψάλλε, Θεά», που δεν τοποθετείται στο παρελθόν, αλλά στον ενεστώτα της στιγμής της αφήγησης!

Σχολιασμός των αναδρομικών κινήσεων της αρχής της Ιλιάδας

Αξίζει να σχολιάσουμε εδώ ότι μετά την περιεκτική παρουσίαση της καταφρόνιας του Χρύση από τον Αγαμέμνονα ως αιτία του θυμού του Απόλλωνα που προκάλεσε τη φιλονικία των δύο ανδρών, στους στίχους 8-11, η αφήγηση μετακινείται πιο πίσω και δίνει την αρχή της προσβολής του Χρύση και όσα έγιναν έως να ξεσπάσει ο λοιμός (Α στ.12-53).

Σχολιάζοντας αυτή την αναχρονία, θα λέγαμε ότι έτσι τα γεγονότα αποκτούν περισσότερο ενδιαφέρον και δραματικότητα, καθώς η αναδρομή στο πώς προσεβλήθη ο Χρύσης και πώς θύμωσε ο Απόλλωνας (στ. 11-53) εμπεριέχει όχι μόνο την τριτοπρόσωπη αφήγηση (από τον εξω-ετεροδιηγητικό αφηγητή, [Όμηρο]) αλλά και τον ευθύ λόγο των προσώπων (ηρώων της ιστορίας), δηλαδή τον ευθύ εκφερόμενο λόγο του Χρύση προς τους Ατρείδες και τους Αχαιούς, την απάντηση του Αγαμέμνονα και τον λόγο (μονόλογο-επίκληση) του Χρύση προς τον Απόλλωνα.

Κι ακόμη, με τη (μετα)κίνηση της αφήγησης όλο και πιο πίσω, από τη φιλονικία των δύο ανδρών ως αίτιο του θυμού του Αχιλλέα, στο... «αίτιο του αιτίου» της φιλονικίας τους, δηλαδή στην προσβολή του ιερέα Χρύση, τον θυμό του Απόλλωνα και τον λοιμό, **δίνεται με έντεχνο τρόπο η ευκαιρία στον αφηγητή (Όμηρο) να «μετακινηθεί προς τα πίσω», να φτάσει προς τη χρονική αφετηρία του όλου θέματος του θυμού (στ. 8-11), ώστε στη συνέχεια, από τον στίχο 12, η δομή της αφήγησης σε γενικές γραμμές ακολουθεί τη χρονική σειρά των γεγονότων της ιστορίας. Ξετυλίγεται, δηλαδή, από τον στίχο 12, η 1^η μέρα της ιστορίας και στη συνέχεια ο χρόνος αφήγησης ακολουθεί γενικά τον χρόνο ιστορίας (εκτός από τις περιπτώσεις που στον λόγο των ηρώων εγκιβωτίζονται αναδρομικές αφηγήσεις²⁶ μέσα από τις οποίες μαθαίνουμε παλιότερα γεγονότα**

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

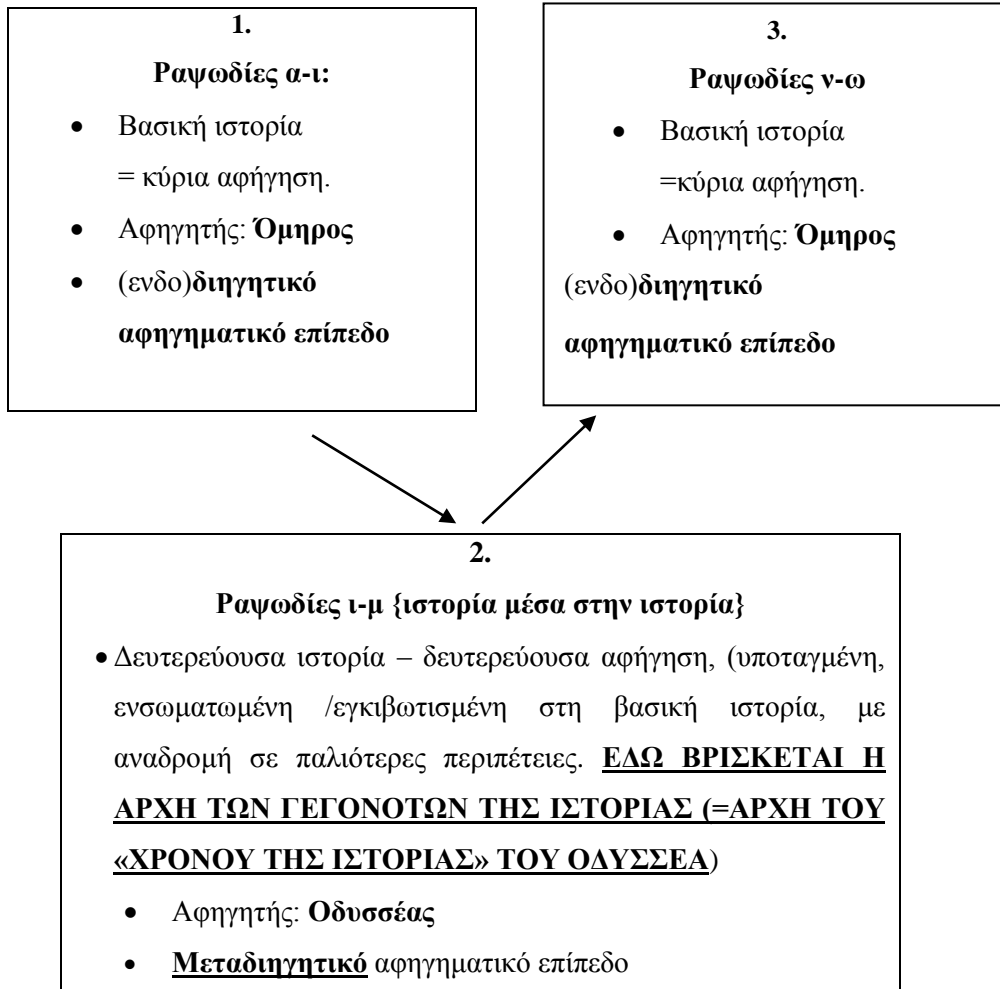
Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

για τον τρωικό πόλεμο κ.ά.). Με άλλα λόγια, μετά το Προοίμιο, από τον στίχο 12 και μετά, δρομολογείται η αφήγηση της βασικής ιστορίας από την αρχή της· ο χρόνος αφήγησης συναντάται (σε γενικές γραμμές) με τον χρόνο ιστορίας.

---

²⁶ Θα μιλήσουμε παρακάτω για τέτοιες αναδρομικές αφηγήσεις που ονομάζονται από τον Genette «αναλήψεις» γίνονται από τον εξωκειμενικό αφηγητή ή από ήρωες της ιστορίας και «ενσωματώνονται/εγκιβωτίζονται» στην κύρια ιστορία, υπηρετώντας λειτουργίες πληροφόρησης, συμπλήρωσης γεγονότων κ.ά.

Σχηματική απόδοση της in media res αρχής της ιστορίας στην Οδύσσεια

Διευκρινίσεις – διαφορές για την in medias res τεχνική της Οδύσσειας

Αντίθετα με τα προαναφερθέντα, στην Οδύσσεια η τεχνική in medias res έχει επιπτώσεις/αφορά στη δομή της βασικής ιστορίας ή -αλλιώς λεγόμενης- «κύριας αφήγησης».²⁷

²⁷ Οι αφηγηματικοί όροι για τα αφηγηματικά επίπεδα και τον αφηγητή που χρησιμοποιούμε στη συνέχεια δίνονται εδώ για τον Φιλόλογο, στο πνεύμα μιας «επιστημολογικής» προσέγγισης του διδακτικού αντικειμένου, δεν σημαίνει ότι πρέπει να χρησιμοποιηθούν στην Α΄ Γυμνασίου· διδακτικά αξιοποιούμε ό,τι μας χρειάζεται σε σχέση με τις εκπαιδευτικές ανάγκες και το μαθησιακό προφίλ των μαθητών μας.

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

Πιο αναλυτικά, η κύρια αφήγηση²⁸ (της οποίας τα γεγονότα συγκροτούν το βασικό αφηγηματικό επίπεδο²⁹, το λεγόμενο «(ενδο)διηγητικό επίπεδο») είναι στην Οδύσσεια αυτή που αφηγείται ο τριτοπρόσωπος - εξω-ετεροδιηγητικός αφηγητής³⁰ (=εξωκειμενικός αφηγητής, ο Όμηρος), στις **ραψωδίες α - ι** (=περιπέτειες του Οδυσσέα από το νησί της Καλυψώς έως το νησί των Φαίακων) **και** στις ραψωδίες **ν - ω** (=μετά τον λόγο του Οδυσσέα στους Φαίακες έως το τέλος της ιστορίας στην Ιθάκη). Έτσι, με την αφήγηση από τον ίδιο τον Οδυσσέα [ως αφηγητή ενδοδιηγητικό-ομοδιηγητικό, στο επόμενο (=υποταγμένο στο κύριο) αφηγηματικό επίπεδο, το λεγόμενο «μεταδιηγητικό»], των περιπετειών του από την αρχή που έφυγε από την Τροία έως το νησί των Φαίακων, στις ραψωδίες ι-μ, δημιουργείται η τεχνική

²⁸ Σε ένα λογοτεχνικό κείμενο αφηγηματικού χαρακτήρα, π.χ. μυθ/μα νουβέλα, διήγημα, συνήθως υπάρχει μια **βασική ιστορία**, η λεγόμενη **κύρια αφήγηση**, η οποία διανθίζεται και συμπληρώνεται από άλλες δευτερεύουσες ιστορίες που παρεμβάλλονται στην εξέλιξη της αρχικής. Οι άλλες δευτερεύουσες ιστορίες, μικρότερης έκτασης από την αρχική, ενσωματώνονται σε αυτή, «εγκιβωτίζονται», και μόλις ολοκληρωθούν επανέρχμαστε στην αφήγηση της αρχικής ιστορίας. Το πιο κλασικό παράδειγμα προέρχεται από την Οδύσσεια, όπου ο λόγος του Οδυσσέα ανατρέχει στο παρελθόν των περιπετειών του και έπειτα «ξαναπαίρνει το λόγο» ο κύριος αφηγητής, ο Όμηρος, για να μας δώσει την κύρια ιστορία/κύρια αφήγηση έως το τέλος. Βλ. λήμμα Αφηγηματικό επίπεδο στο Λεξικό Λογοτεχνικών όρων, ό.π., σελ. 28. Η βασική «πηγή» για το θέμα είναι: Genette, 1972, ό.π.

²⁹ Ο Genette, προκειμένου να μελετήσουμε ακριβέστερα ένα αφήγημα, εισάγει την έννοια του αφηγηματικού επιπέδου, δηλαδή του επιπέδου στο οποίο κινείται κάθε φορά η αφήγηση. Πιο συγκεκριμένα, ο Genette διακρίνει τρία είδη αφηγηματικών επιπέδων:

α) το εξωδιηγητικό επίπεδο, το οποίο περιλαμβάνει την αφήγηση γεγονότων ή πράξεων τα οποία είναι εξωτερικά σε σχέση με το κείμενο και συνήθως αναφέρονται στις συνθήκες διήγησης ή δημιουργίας του (π.χ. πρόλογοι μυθιστορημάτων που υποτίθεται ότι αναπαράγουν ξεχασμένες επιστολές, ημερολόγια, χειρόγραφα, κλπ),

β) το διηγητικό ή ενδοδιηγητικό επίπεδο, που συγκροτείται από τα γεγονότα που ανήκουν στην κύρια αφήγηση,

γ) το μεταδιηγητικό ή υποδιηγητικό επίπεδο, που περιλαμβάνει κάθε δευτερεύουσα αφήγηση, η οποία ενσωματώνεται στην κύρια (π.χ. στις Χίλιες και μια νύκτες, η ηρωίδα της κύριας αφήγησης αφηγείται κάθε βράδυ μια νέα ιστορία, προκειμένου να σώσει τη ζωή της.) Βλ. λήμμα «αφηγηματικό επίπεδο» στο Λεξικό Λογοτεχνικών όρων, ό.π. σελ. 28. Επίσης, βλ. Genette (1972).

³⁰ Για λόγους διευκόλυνσης, συνοψίζονται παρακάτω όλοι οι τύποι αφηγητή σύμφωνα με τον Genette, με βάση α) τη συμμετοχή τους στην ιστορία που αφηγούνται και το αφηγηματικό επίπεδο όπου ανήκουν και β) το αφηγηματικό επίπεδο όπου ανήκουν.

A) Ο εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός αφηγητής: αφηγητής πρώτου βαθμού που αφηγείται μια ιστορία στην οποία δεν μετέχει. Π.χ. ο αφηγητής της Ιλιάδας και της Οδύσσειας («ο Όμηρος»).

B) Ο εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής: αφηγητής πρώτου βαθμού που διηγείται την ιστορία του. Π.χ. οι αφηγητές των αυτοβιογραφικών αφηγήσεων.

Γ) Ο (ενδο)διηγητικός-ετεροδιηγητικός αφηγητής: αφηγητής δεύτερου βαθμού, που δεν μετέχει στην ιστορία που αφηγείται. Π.χ. η Σεχραζάτ (Χίλιες και μια νύκτες) πρόσωπο της κύριας ιστορίας, δεν συμμετέχει στις δευτερεύουσες ιστορίες που αφηγείται.

Δ) Ο (ενδο)διηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής. Αφηγητής δεύτερου βαθμού, ο οποίος αφηγείται την ιστορία του. Π.χ. Ο Οδυσσέας στις ραψωδίες θ-μ. Βλ. . Genette (1972) και λήμμα «αφηγητής», Λεξικό Λογοτεχνικών όρων (2009), ό.π. σελ. 31-32.

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

in media res (αφού η [κύρια] αφήγηση δεν συμπίπτει με τη σειρά των γεγονότων στην ιστορία [που αρχίζει χρονικά με τη φυγή από την Τροία και την πρώτη περιπέτεια, στη χώρα των Κικόνων]).

Με άλλα λόγια: Η αρχή **in medias res** στην Οδύσσεια δημιουργείται όταν **αλλάζει και το αφηγηματικό επίπεδο και ο αφηγητής**, όταν δηλαδή από το (ενδο)διηγητικό επίπεδο, το οποίο συγκροτείται από τα γεγονότα της κύριας αφήγησης ή βασικής ιστορίας, με αφηγητή τον Όμηρο (ραψωδίες α-ι), περνάμε στη δευτερεύουσα αφήγηση (υποταγμένη/ενσωματωμένη/εγκιβωτισμένη στην κύρια αφήγηση του Ομήρου), με αφηγητή τον Οδυσσέα (ως ενδοδιηγητικό-ομοδιηγητικό αφηγητή που ανακαλεί τις περιπέτειές του έως το νησί των Φαιάκων, δίνοντας έτσι την αρχή της ιστορίας)³¹, στις ραψωδίες ι-μ.

III. Συσχέτιση χρόνου ιστορίας και χρόνου αφήγησης στην αρχή της Ιλιάδας: ερμηνευτικά και λογοτεχνικά συμπεράσματα

Αξίζει, με βάση τις προηγούμενες επισημάνσεις, κατά τη διδασκαλία μας, να ανιχνεύσουμε μαζί με τους μαθητές μας αυτές τις **αναχρονίες (ασυμφωνίες μεταξύ γεγονότων ιστορίας και σειράς αφήγησής τους)**³² και να σχολιάσουμε το αισθητικό αποτέλεσμα: το ενδιαφέρον, την πρωτοτυπία, τελικώς τη «**λογοτεχνική αξία**» που δημιουργείται για την Ιλιάδα μέσα από τις πολλαπλές αναδρομικές κινήσεις της αφήγησης στο Προοίμιο και στην αρχή της. Αξίζει να ανακαλύψουν και να σχολιάσουν οι μαθητές ότι **μέσα από τις αλλεπάλληλες «οθόνες», «παράθυρα στον χρόνο», που «ανοίγονται» με τις αναδρομικές κινήσεις της αφήγησης**

³¹ Βλ. παραπάνω στις υποσημειώσεις για τα είδη αφηγητή.

³² Καλή διδακτική πρακτική: αντί για εισήγηση-μονόλογο του Φιλολόγου και για «έτοιμη γνώση» (που προκαλεί την αδιαφορία ή και δυσφορία των μαθητών ή και δεν βοηθάει στην κατανόηση του συγκεκριμένου αντικειμένου) προτείνεται να αξιοποιηθούν συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές και αντίστοιχα κατάλληλα εποπτικά μέσα, στο πλαίσιο της ανακαλυπτικής μάθησης. Π.χ. Οι μαθητές σε ομάδες (π.χ. «των δύο θρανίων» -αν η διάταξη αυτή είναι λειτουργική), με φύλλο εργασίας ή και με κοινό τόπο αναγραφής τον πίνακα, καλούνται να **εντοπίσουν στους πρώτους 11 στίχους με τη σειρά παρουσιάσής τους «τα κύρια γεγονότα» («αντικείμενα της αφήγησης») και να σημειώσουν δίπλα σε καθένα ένα κεφαλαίο γράμμα (Α, Β, κλπ).** Στη συνέχεια καλούνται να σημειώσουν δίπλα στο κάθε κεφαλαίο γράμμα έναν αριθμό που αντιστοιχεί στην χρονική σειρά των γεγονότων στην ιστορία που διάβασαν. Έτσι οι ίδιοι ανακαλύπτουν τις **ανάδρομες κινήσεις της αφήγησης**. Συνακόλουθα, καλούνται να τις σχολιάσουν ως προς την εντύπωση που τους δημιουργούν (αισθητικά-λογοτεχνικά και σε επίπεδο σημασίας), με κατάλληλες για την ηλικία και το επίπεδο διατυπωμένες ερωτήσεις. Έτσι φτάνουμε σε ανακαλυπτική μάθηση και κριτικό στοχασμό των μαθητών.

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

αναδεικνύεται αλληλουχία σχέσεων αιτίου-αιτιατού (αποτελέσματος), αδιάρρηκτη σχέση παρελθόντος-παρόντος (αιτίων-επιπτώσεων), και συνακόλουθα συνάγεται η πολυπλοκότητα των ανθρώπινων πραγμάτων... Η διαρκής αλλαγή χρονικών επιπέδων στην Ιλιάδα αποκαλύπτει όχι μόνο σταδιακά τα γεγονότα, αλλά δίνει τη δυνατότητα στον ακροατή/αναγνώστη να αναλογιστεί τις «μακρινές αιτίες» των καταστάσεων και συνακόλουθα τον ευάλωτο χαρακτήρα της ανθρώπινης συνθήκης... Αναγνωρίζουμε, βέβαια, ότι ο ιδεολογικός πυρήνας της Ιλιάδας έχει συνδεθεί με το ηρωικό ιδεώδες (αριστεία ανδρών, γενναιότητα) και τα χρόνια ακμής της βασιλείας, όπου το κύρος και η εξουσία του βασιλιά εθεωρείτο αξία πρωταρχική, αλλά μελετώντας τις «ανάδρομες» κινήσεις στο Προοίμιο (και παρακάτω, στη συνέχεια του έπους), μπορούμε να συνάγουμε σχόλια για την πολυπλοκότητα (και για την τραγικότητα) των ανθρώπινων, με την έννοια ότι «ανακαλύπτουμε κατά προέκταση» αφενός διαχρονικές αλήθειες με τους μαθητές μας ως σύγχρονους αναγνώστες και αφετέρου τις ρίζες της ομηρικής οπτικής στην Οδύσσεια, η οποία ως γνωστό θεωρείται μεταγενέστερη, έργο μεγαλύτερης ηλικίας του Ομήρου και γι' αυτό με οπτική που εστιάζει στην ανθρώπινη περιπέτεια, με τόνους χαμηλότερους από εκείνους των πολεμικών διακρίσεων της Ιλιάδας.

Συνοπτικά, αξιοποιώντας τις αναχρονίες και ειδικότερα τις αλληπαλλήλες αναδρομικές κινήσεις της αφήγησης στην αρχή της Ιλιάδας μπορούμε να φτάσουμε σε συμπεράσματα βαθύτερης σημασίας των γεγονότων (όχι μόνο σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εποχής τους αλλά και διαχρονικά ή και σε σχέση ομοιότητας/διαφοράς με τις σύγχρονες αντιλήψεις) και μέσα από τη διασύνδεση ιστορίας και σειράς αφήγησής της σε συμπεράσματα για τη λογοτεχνική δύναμη της Ιλιάδας και μάλιστα σε σχέση με την εποχή της σύνθεσής της.

Μια τέτοια διδακτική προσέγγιση, που χρησιμοποιεί τις αφηγηματικές τεχνικές για να προσεγγίσει τη σημασία και τη λογοτεχνική αξία του έπους της Ιλιάδας και να καλλιεργήσει τον κριτικό στοχασμό στους μαθητές, με το ταξίδι της ανακάλυψης νοημάτων και λογοτεχνικότητας είναι που μπορεί να ελκύσει τους μαθητές, εφόσον βέβαια εφαρμόζονται συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές και με κατάλληλες ερωτήσεις και άλλους τρόπους αποφεύγεται ο μονόλογος και η εισήγηση από την πλευρά του Φιλολόγου-σκηνοθέτη (σχεδιαστή) της διδασκαλίας.

IV. Είδη αναχρονιών: αναλήψεις και προλήψεις

Ο Genette διακρίνει ως κύριες τεχνικές που υπάγονται στις αναχρονίες (όπως τις προαναφέραμε: ασυμφωνίες ανάμεσα στη σειρά της ιστορίας και της αφήγησής της), τις αναλήψεις και τις προλήψεις³³. **Ανάληψη** ονομάζεται η ανάκληση, η αναδρομή ενός γεγονότος που είναι χρονικά προγενέστερο σε σχέση με το σημείο της ιστορίας όπου βρισκόμαστε σε μια συγκεκριμένη στιγμή. **Πρόληψη** ονομάζεται κάθε αφηγηματικός ελιγμός που συνίσταται στην πρόωρη (εκ των προτέρων) αφήγηση ή αναφορά ενός μελλοντικού γεγονότος³⁴.

Παραδείγματα αναλήψεων στην Ιλιάδα.

Σε σχέση με το παρόν (τον ενεστώτα) της αφήγησης, στην αρχή του Προοιμίου («Ψάλλε, Θεά»), όλη η αφήγηση της Ιλιάδας είναι αναδρομική, δηλαδή αφορά σε «γεγονότα» που έχουν συμβεί πριν την πράξη της αφήγησης.

Πέρα από αυτή τη γενική αφηγηματική οργάνωση και τις «αναδρομικές κινήσεις» της αφήγησης στο Προοίμιο, συναντάμε στην Ιλιάδα **αναλήψεις μεγαλύτερης ή μικρότερης έκτασης**.

1. Ενδιαφέρον έχουν **αναλήψεις**, οι οποίες δίνουν τη δυνατότητα να πληροφορηθεί ο αναγνώστης **στοιχεία παλιότερα**, «εκτός ιστορίας» αλλά διαφωτιστικά γι' αυτήν. Αυτού του τύπου τις αναλήψεις χρησιμοποιεί πολύ ο Όμηρος **για να αξιοποιήσει «υλικό» από την ευρύτερη υπόθεση του Τρωικού πολέμου**. Έτσι αποκτά νόημα και το έργο ως *Ιλιάς* κι όχι *Αχιλλής*, όπως προαναφέραμε, και παράλληλα εντείνεται το ενδιαφέρον για την υπόθεση και πολλαπλασιάζονται τα νοήματα που εισάγονται με τις αναλήψεις και τη σχέση τους με την κύρια ιστορία.

Για παράδειγμα, στη **Ραψωδία Α, στ. 153-160**, ο Αχιλλέας στον συγκρουσιακό λόγο του προς τον Αγαμέμνονα «εγκιβωτίζει» την αιτία του τρωικού πολέμου (προσβολή Μενελάου – εκδίκηση Τρώων), καθώς και την πατρίδα του, τη

³³ Genette, 1972, σελ. 82. Λεξικό Λογοτεχνικών όρων, λήμμα αναδρομή σελ.13-14, λήμμα χρόνος αφηγηματικός, σελ. 207.

³⁴ Ο Genette επισημαίνει ότι η παραδοσιακή αφήγηση χρησιμοποιεί συχνότερα αναλήψεις παρά προλήψεις, ώστε να δίνει βάθος χρόνου ως προς το παρελθόν, να φωτίζει την ιστορία, αλλά να μην προλέγει τα μέλλοντα, ώστε να διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Εξάλλου, ορισμένα λογοτεχνικά είδη, όπως το ημερολογιακό και το επιστολικό μυθ/μα αγνοούν αναγκαστικά την πρόληψη (βλ. Λεξικό Λογοτεχνικών όρων, σελ. 208).

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

Φθία και τη δική του εμπλοκή στον πόλεμο (όχι προσωπική διαμάχη με Τρώες αλλά για χάρη του Μενέλαου και του («αγνώμονα») Αγαμέμνονα.

Με την ανάληψη αυτή, δηλαδή, ο Αχιλλέας προσπαθεί να «εγκιβωτίσει» στον λόγο του ένα ισχυρό επιχείρημα ως προς την αναγνώριση που πρέπει να του έχει ο Αγαμέμνονας και επομένως να μην απαιτεί το δώρο του Αχιλλέα, τη Βρισηίδα.

2. Πέρα από το να εμπλουτίσει γνωστικά το παρόν της ιστορίας με θέματα που αφορούν στον Τρωικό πόλεμο ή στο ευρύτερο μυθικό πλαίσιο, η ανάληψη στην Ιλιάδα μπορεί να προσφέρει **επιχείρημα, παρουσιάζοντας το παρελθόν ως πρότυπο, ως παράδειγμα για μίμηση** (ώστε κατ' αναλογία να πράξουν οι ήρωες στο παρόν). Αυτή είναι η περίπτωση της ανάληψης που «εγκιβωτίζεται» στον λόγο του Νέστορα (Α, στ. 260-275), ο οποίος για να πείσει τους φιλονικούντες, Αγαμέμνονα και Αχιλλέα, να ακούσουν τις συμβουλές του, καταφεύγει στο παράδειγμα από το παρελθόν, οπότε άνδρες-πρότυπα του ηρωικού ιδεώδους πρόθυμα εισάκουγαν τις συμβουλές του.

Μια τέτοια λειτουργία της ανάληψης (να εισάγει το παρελθόν ως υπόδειγμα) δεν πρέπει να μείνει ασχολίαστη στην τάξη ως προς το ότι βρίσκουμε εδώ (στο ομηρικό έπος) τις μακρινές ρίζες **ενός διακριτικού γνωρίσματος του παραδοσιακού πολιτισμικού μας προτύπου: τη στενή σχέση του παρόντος με το παρελθόν και τον σεβασμό στο «παράδειγμα-πρότυπο».**

3. Στην Α' ραψωδία, στον λόγο του Αχιλλέα προς τη μητέρα του Θέτιδα γίνεται **ανάληψη** (στ. 366-394), δηλαδή αναδρομική αφήγηση από τον ίδιο τον Αχιλλέα των γεγονότων που προκάλεσαν τη σύγκρουση και τον θυμό του. Μάλιστα, η εμβέλεια της αναδρομής των γεγονότων φτάνει έξω από την αρχή της ιστορίας (πριν δηλαδή την 1^η μέρα της ιστορίας με τον Χρύση που ικέτευσε τον Αγαμέμνονα): ο Αχιλλέας αρχίζει την αναδρομική αφήγησή του αναφερόμενος στην κατάκτηση της Θήβης κοντά στην Τροία και στα λάφυρα που πήραν οι Αχαιοί, μεταξύ των οποίων και τη Χρυσηίδα. Τα γεγονότα που συνοπτικά είδαμε στο Προοίμιο και αναλυτικότερα στη συνέχεια, στην έναρξη της ιστορίας (Χ.Ι), από τον στίχο 12 κ.ε. αναφέρει τώρα σε ευθύ λόγο ο Αχιλλέας στη μητέρα του. Έτσι, όχι μόνο «επικαιροποιούνται» για τον ακροατή/αναγνώστη, αλλά και δίνονται ως έρεισμα για

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

το αίτημα του Αχιλλέα στη μητέρα του να ζητήσει από τον Δία παρέμβαση για την αδικία που υπέστη από τον Αγαμέμνονα.

4. Στον ίδιο λόγο, αμέσως στη συνέχεια, στ. 396-407, ο Αχιλλέας προχωρεί...σε νέα ανάληψη, έξω από την εμβέλεια του χρόνου της ιστορίας, με περιεχόμενο που αφορά στους θεούς, σε σύγκρουση του Δία με τους θεούς και παρέμβαση της Θέτιδας που τον προστάτευσε. Όπως επισημαίνεται στις σημειώσεις του σχολικού βιβλίου, πρόκειται μάλλον για μυθικό επεισόδιο που δημιούργησε ο Όμηρος για να δημιουργήσει επιχείρημα με βάση το οποίο ο Δίας οφείλει χάρη στη Θέτιδα και συνεπώς πρέπει να εισακούσει την παράκλησή της να βοηθήσει ο ίδιος τον ταπεινωμένο και αδικημένο Αχιλλέα. Πάντως, αποτελεί ένα παράδειγμα του ότι τα περιεχόμενα των αναλήψεων αναφέρονταν όχι μόνο στον τρωικό πόλεμο αλλά και σε θέματα της θρησκείας των Αχαιών, κι έτσι όταν οι αρχαίοι Έλληνες τα άκουγαν από τους ραψωδούς, μάθαιναν και για τη θρησκεία τους. Μέσα δηλαδή από τις αναλήψεις χτίζεται η αξία των επών ως πηγή θεμάτων «ιστορίας» και θρησκείας για τους αρχαίους Έλληνες. Με ανάλογο σχολιασμό στην τάξη, οι μαθητές μπορούν να συνδέσουν την αναφορά της Εισαγωγής του βιβλίου στην αξία των ομηρικών επών και να την εμπεδώσουν στην πράξη (διερευνητική-ανακαλυπτική μάθηση κι όχι απλή αποστήθιση έτοιμων γνώσεων της εισαγωγής).

Ανάληψη και εγκιβωτισμένες ιστορίες: μερικές διευκρινίσεις ορολογίας

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι οι αναλήψεις αποτελούν ιστορίες που «εγκιβωτίζονται» σε μια ιστορία. Στα παραπάνω παραδείγματά μας (1-4), από την Ιλιάδα, οι αναλήψεις είναι «εγκιβωτισμένες» στον λόγο ηρώων, οι οποίοι γίνονται αφηγητές (δευτέρου βαθμού, σε μετα-διηγητικό επίπεδο) στο δεδομένο σημείο της ιστορίας, δηλαδή «αναλαμβάνουν να αφηγηθούν» μέσα στην κύρια ιστορία την οποία αφηγείται ο Όμηρος, κι αυτό το κάνουν στο πλαίσιο του διαλόγου με άλλα πρόσωπα (όπως ο Αχιλλέας με τη Θέτιδα) ή γενικότερα ο αφηγητής (Όμηρος) διακόπτει την τριτοπρόσωπη αφήγησή του, παρεμβάλλοντας τον λόγο των ηρώων.

Ο όρος **ανάληψη** είναι ο όρος που καθιέρωσε ο Genette (1972), αναφερόμενος στις αναδρομικές αφηγήσεις που «εγκιβωτίζονται» στον λόγο των

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

προσώπων. Ο όρος «εγκιβωτισμός» είναι παλιότερος, όταν ακόμη δεν είχε μελετηθεί με ακρίβεια η ανάληψη από τον Genette. Βέβαια, τον συναντάμε ακόμη, και μάλιστα, χωρίς διάκριση ή σαφή συσχέτιση με την ανάληψη, ειδικά σε κείμενα ή καταλόγους αφηγηματικών τεχνικών, σε βοηθήματα ή στο διαδίκτυο, δηλαδή συνήθως εκεί όπου δεν χρησιμοποιούνται πηγές και σαφείς βιβλιογραφικές αναφορές.

Χρησιμοποιώντας ακριβέστερα τους όρους της αφηγηματολογίας που θεμελιώθηκε από τον Genette (με επιγόνους επώνυμους αλλά και ... ανώνυμους, που συγχέουν όρους, χωρίς μελέτη των πρωτότυπων έργων της σύγχρονης αφηγηματολογίας), επισημαίνουμε ότι μπορούμε να μιλήσουμε για αναλήψεις μέσα στις οποίες «εγκιβωτίζονται» μικρότερες ιστορίες με γεγονότα/αναφορές/αναμνήσεις από το παρελθόν, σε σχέση με το σημείο της ιστορίας που βρισκόμαστε.

Επίσης, ανασυνθέτοντας όσα παραπάνω επισημάναμε, σημειώνουμε ότι υπάρχουν **αναχρονίες (ειδικότερα: αναλήψεις) οι οποίες γίνονται από την κύρια αφήγηση (από τον κύριο αφηγητή, τον Όμηρο) και συνεπώς μένουν στο ίδιο αφηγηματικό επίπεδο με εκείνο που τις περιβάλλει, για παράδειγμα οι στίχοι 7-12 της Ιλιάδας και άλλες που γίνονται από τα πρόσωπα (ήρωες) της κύριας αφήγησης (δηλαδή του «πρώτου αφηγήματος»), κι έτσι βρίσκονται σε ένα δεύτερο αφηγηματικό επίπεδο («εγκιβωτίζονται» σε μετα-διηγητικό επίπεδο, ως ιστορίες αφηγημένες από τους ήρωες).**

Συνοψίζοντας, επισημαίνουμε ότι αξίζει κατά τη μελέτη της Ιλιάδας στην τάξη να παρακινούμε με τις κατάλληλες ερωτήσεις τους μαθητές να εντοπίσουν τις αναλήψεις και προλήψεις στο σημείο της ιστορίας όπου βρισκόμαστε και να **ανιχνεύσουν τη λειτουργία τους, τη χρησιμότητά τους ως προς το περιεχόμενο, τις αξίες-μηνύματα του έργου αλλά και τη λογοτεχνικότητά του (την αισθητική τους λειτουργία στη σύνθεση της Ιλιάδας).** Έτσι η Ιλιάδα –και βέβαια η Οδύσσεια– θα γίνουν πεδία όξυνσης της κριτικής σκέψης των μαθητών μας και «πεδία ανακάλυψης» των χαρακτηριστικών της ομηρικής ποίησης, η οποία εγκαινίασε τη δυτική λογοτεχνική παράδοση και στην οποία ακόμη και σήμερα ανακαλύπτουμε αξίες του ελληνικού παραδοσιακού προτύπου πολιτισμού.

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη.

Ο αφηγηματικός λόγος της Ιλιάδας του Ομήρου. Στοιχεία για αξιοποίηση στη διδασκαλία με γνώμονα την ανακαλυπτική μάθηση και την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Genette, G. (1972). *Figures III*. Paris: Editions du Seuil.

Ομηρικά έπη: Ιλιάδα. Β΄ Γυμνασίου (2011). Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Ομηρικά έπη: Οδύσσεια. Α΄ Γυμνασίου. Αθήνα: ΟΕΔΒ

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Συγγραφείς: Παρίσης, Ι. και Παρίσης Ν.) (2009). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Αγαπητοί και Αγαπητές Συνάδελφοι Φιλολογοί,

Με βάση το κείμενο και την υποσημείωση 31, εύχομαι απολαυστικές αναζητήσεις στην Ιλιάδα, με τους μαθητές σας!

Βασιλεία (Λιάνα) Καλοκύρη